

BADIIY ASAR TAHLILIDA DIDAKTIK O‘YIN METODLARIDAN FOYDALANISH**ELMURODOVA MAVLUDA NO‘MONOVNA***Qashqadaryo viloyati Shahrisabz shahridagi**"KESH SMART" xususiy maktabining ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida adabiyot fani darslarida badiiy asar tahlilida didaktik o‘yin metodlari va yangi pedagogik texnologiya, usullarini qo‘llash orqali o‘quvchilarning bilim, ko‘nikmasini samaradorlikni oshirish masalasi haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: badiiy asar tahlili. pedagogik texnologiya, didaktik metodika, milliy qadriyat.

Ta‘lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion, pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llash o‘quvchi-talabalarga faqat tayyor bilimlarni bermasdan, ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topishlari, mustaqil o‘rganib, tahlil qilishlari, hatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishga o‘rgatadi.

Pedagogik tajribalar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar berilgan yangi mavzu yuzasidan ma‘ruza tinglaganda ma‘lumotning 5 foizini, video, rasm, ko‘rgazmalar ko‘rganda, muzokara orqali birga tahlil qilganda 40 foizini, mashq qilganda, yozib va gapirganda 50 foizini, turli o‘yinlar, loyiha usuli qo‘llanganda hamda mustaqil tahlil etganda 75 foizini esida saqlab qolar ekan. Shuni inobatga olgan holda adabiyot darslarining didaktik o‘yinlar asosida tashkil etilishi o‘quvchining mavzuni yaxshi o‘zlashtirishi va bilim, ko‘nikma va malakasini oshirishida muhim omil bo‘ladi. Shundan kelib chiqib, o‘qituvchilarga quyidagi takliflarni keltirish mumkin: – avvalo, o‘quvchilarda didaktik o‘yinlarda ishtirok etish ongini shakllantirish; – didaktik o‘yinli darslarni tashkil qilish vaqtini (har darsda bir xil usulni qo‘llash taklif qilinmaydi) to‘g‘ri tanlay olish; – didaktik o‘yin qoidalarini o‘quvchilarga tushuntirish lozim bo‘ladi. Asosiysi, didaktik o‘yinlar mavzu mazmun-mohiyatining o‘quvchi xotirasida saqlanib qolishi bilan ahamiyatlidir. Shu o‘rinda adabiyot darslarida badiiy tahlilning

pedagogik asoslari to'g'risida ham aytib o'tish lozim. Maktabda adabiyotni o'qitishdagi eng asosiy pedagogik tadbir badiiy asar tahlilidir.

Badiiy asarni qabul qiladigan, undan ta'sirlanadigan, tahlillay oladigan o'quvchini tarbiyalagan muallimgina bosh pedagogik maqsadiga erishgan hisoblanadi. Chunki dasturda o'rganish ko'zda tutilgan adabiy materiallarni shunchaki o'qib ketaverish bilan adabiyot o'qitish yuzaga kelmaydi. Zero, hayot tajribasi juda kam, badiiy didi yetarli shakllanmagan o'quvchilar badiiy asarni mutlaqo teskari tushunishlari mumkin. Shu bois asar tahliliga katta e'tibor zarur. Busiz bolalarda ezgu ma'naviy sifatlar turg'un qaror topmaydi. Badiiy tahlil badiiy asardagi tuyg'u, hissiyot va fikrni o'quvchi his-tuyg'ulari hamda ongiga ko'chirish demakdir.

Adabiyotshunoslik ilmida badiiy tahlil ikki katta turga bo'linadi:

- 1) ilmiy-filologik tahlil;
- 2) o'quv-didaktik tahlil.

O'quv-didaktik tahlil o'qituvchi va o'quvchilar hamkorligida amalga oshiriladi. Bunda amal qilinishi shart bo'lgan bir qator tamoyillar borki, ularga rioya etilmay turib, tahlilda kutilgan natijaga erishib bo'lmaydi.

Bu tamoyillarning asosiylari quyidagilar:

- 1) har bir tahlilning shaxsiy mulohaza ekanligi;
- 2) to'liq tahlilning bo'lishi mumkin emasligi;
- 3) biror asar bo'yicha butun sinf yoki o'quvchilar guruhi bir xil fikrga kelishi shart emasligi;
- 4) badiiy asarga yaxlit hodisa sifatida yondashish zarurligi;
- 5) tahlilda asarning tur xususiyatlari hisobga olinishi zarurligi;
- 6) asar bo'yicha bildirilgan har qanday fikr faqat asar matnidan keltirib chiqarilishi lozimligi.

O'qituvchi epik turdagi asarlar o'rganilayotganda, matnni tahlillash uchun savollar tuzib olishi shart. Ko'pincha, adabiyot o'qituvchilari avvaldan savol tuzib olishmaydi. Oqibatda, o'quvchilar oldiga umumiy, taxminiy savollar qo'yiladi. O'qituvchi savol tuzishga qanchalik jiddiy yondashsa, bolalarning asarni o'rganishi ham shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi. O'quvchilarning javobi keyingi savolni keltirib chiqarsa, juda yaxshi bo'ladi. Adabiyot darslarida asar tahlili jarayonida o'yin usulini qo'llashning ahamiyati shundaki, bunda o'quvchilar erkin harakat qiladilar, ulardagi xavotir darajasi pasayadi. Jumladan, asarni qahramonlar bo'yicha o'rganish 6-sinfdan boshlab yaxshi samara beradi. Negaki, bu davrda o'smirlarda ma'naviyat masalalariga qiziqish keskin ortadi. Shuning uchun, masalan, 6-sinfdan Gulxaniyning "Zarbulmasal" asari o'rganiladi. O'quvchilar matnni o'zlashtirgach, ular oldiga "Gulxaniy nima sababdan qushlar tasviridan foydalandi?" degan savol qo'yish mumkin. Yoki sinfni kichik guruhlarga bo'lib, alohida topshiriqlar berish orqali ham maqsadni amalga oshirish mumkin. Asardagi maqollar kartochkaga yozilgan bo'ladi. O'quvchilar ushbu

maqollarning qaysi o‘rinda ishlatilganini tushuntirib boradi. Bu “Maqollarni sharhlaymiz” o‘yini bo‘ladi. Bu o‘yinni sinfda kichik guruhlariga bo‘lingan holda ham tashkil qilsa bo‘ladi. Ushbu o‘yinda maqollar mazmuni, uning qanday hayotiy vaziyatlarda qo‘llanilishini idrok etish uchun real sharoit yaratiladi.

Badiiy asarni o‘rganishning yana bir usuli muammoli tahlildir. O‘quvchilar muammoni yechish jarayonida asar matniga tayanadi, unga estetik baho beradi. Adabiyot darslarida italiyalik ertakchi Janni Rodarining “Uchtadan oxiri bor ertaklar turkumi” mavzusini o‘tishda ushbu usuldan foydalanish mumkin. Bilasizki, ertaklarda afsonaviy, o‘ylab topilgan voqealar tasvirlanadi. Biroq ular zamirida kishini ezgulikka, xayrli ishlarga undovchi, insonni ma‘naviy jihatdan go‘zallashtiradigan sehrli bir kuch mavjud. Kattalarning ham, kichiklarning ham ertaklarni birdek yaxshi ko‘rishi shundan bo‘lsa, ajab emas. O‘qituvchi o‘quvchiga ertakning uchinchi o‘zi xohlagan yakunni hikoya qilish vazifasini berish orqali yangi qobiliyatlarni namoyon qilish imkoniyatini ham beradi. Bunda o‘quvchilar oldiga hayotiy va estetik masala qo‘yiladi va unga har bir o‘quvchi o‘zicha javob beradi. Unda ertak yakuni qancha xilma-xil bo‘lsa, o‘shancha quvonmoq kerak, chunki qolipli fikrlash fikrsizlikdir. Albatta, bu o‘yinlar faqat o‘yin uchun tashkil etilmaydi. Ularning bosh vazifasi – o‘quvchilarning o‘qish jarayonlariga nisbatan ongli, faol munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirishdan iborat. Ayni paytda, bu jarayonda o‘quvchining nutqi tabiiy ravishda rivojlanib, boyib boradi. O‘ziga ishonchi ortadi. Fikrlash doirasi kengayishiga yordam beradi. Badiiy asarni o‘rganishning eng keng tarqalgan usuli uni obrazlar bo‘yicha o‘rganishdir. Maktab davrida har bir bolada o‘ziga xos axloqiy mezon shakllanadi. Ular har bir obrazning u yoki bu xarakterdagi ijtimoiy-axloqiy asosini bilishga intiladilar. Shu boisdan badiiy asarni obrazlar bo‘yicha o‘rganishda “Chaqqon to‘p” o‘yini samarali natija berishi mumkin. Bunda o‘qituvchi asardagi obrazlar tizimi haqida oldindan tayyorlab qo‘ygan savollari bilan murojaat qilib, bir o‘quvchiga to‘p otadi. O‘quvchi javobni aytib, to‘pni yana o‘qituvchiga tezkorlik bilan qaytaradi. Agar javobni bilmasa, savolni takrorlab, boshqa o‘quvchiga aytadi. Shu tarzda mavzuni chuqurroq o‘rganib olish uchun zamin yaratiladi.

Badiiy asardagi obrazlar tahlili jarayonida “Hayot daraxti” deb nomlangan o‘yindan ham foydalanish tavsiya qilinadi. Bunda asar sujetida qaysi jarayon aks etgan bo‘lsa, shu so‘zlar orqali daraxtni bezaydi (bunda daraxt maxsus plakatga yoki doskaga chiziladi). Asardagi ijobiy qahramonlar gul yoki meva shaklida chizilishi mumkin. Salbiy qahramonlar esa qurigan yaproq, zararkunanda qush yoki hasharot tarzida berilishi mumkin bo‘ladi. Bu har bir o‘quvchining asardagi obraz mohiyatini qay darajada anglab yetganligi bilan baholanadi. Har bir o‘quvchi o‘z fantaziyasidan, xulosalaridan kelib chiqqan holda daraxtni bezaydi.

Xulosa qilib aytganda, didaktik o‘yinlar o‘rganilayotgan obyekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o‘quvchining bilishga bo‘lgan qiziqishi va faollik

darajasini rag‘batlantiruvchi o‘quv faoliyat turi sifatida mavzuni chuqur o‘zlashtirishda samarali natija beradi. Yosh avlodning ma’naviyatini boyitishda, tarbiyalashda ham muhim ahamiyatga ega bo‘lgan ta’lim metodi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5850-sonli Farmoni.
2. 2020–2030-yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish hamda til siyosatini takomillashtirish bo‘yicha Davlat dasturi.
3. A.Nurmonov, N.Mahmudov, A.Sobirov, Sh.Yusupova. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent, 2010.
4. M.Aminov, A.Madvaliyev, N.Mahkamov, N.Mahmudov. Ish yuritish. – Toshkent, 2017.
5. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagogo‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent, 2008. 14-bet.
6. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007–2010.
7. Богданова О.Ю. и др. Методика преподавания литературы. – Москва, 2008.